

Manuela du Bois-Reymond, Heinz Sünker, & Heinz-Hermann Krüger (eds.), *Childhood in Europe. Approaches-Trends-Findings*. New York: Peter Lang, 2001. ISBN 0-8204-4930-X, 327 blz., Euro 35,00.

Het boek *Childhood in Europe. Approaches-Trends-Findings* is geschreven door veertien auteurs, sociologen en sociaal-pedagogen, afkomstig uit heel Europa. Het is een interessante, veelzijdige en rommelige bundel geworden, die een goed beeld geeft van wat er op het gebied van de kinderstudies de afgelopen tijd is gedaan. Een veelheid van empirische en theoretische onderwerpen komt aan bod. Een aantal hoofdstukken gaat over de toestand van hedendaagse jongeren in Duitsland en is gebaseerd op grote 'surveys' (Jürgen Zinnecker; Büchner en Fuhs). Een hoofdstuk behandelt de dagindeling van kinderen in verschillende Berlijnse buurten op basis van interviews (Helga Zeiher); een andere bijdrage bestaat uit een Franse etnografie van een verjaardagspartijtje, opgevat als een socialisatieritueel waar het beroep van kind wordt geconstrueerd (Regine Sirota).

Sommige auteurs zijn al jaren met een onderwerp bezig en vatten hun projecten beknopt samen. Dat doet Heinz Hengst die al in 1981 de stelling verdedigde dat de kindertijd aan het verdwijnen is en Manuela du Bois-Reymond, die internationaal-vergelijkend onderzoek deed naar veranderingen in de relaties tussen ouders en kinderen, in het bijzonder naar het ontstaan van onderhandelings-huishoudens. Andere auteurs geven een overzicht van de stand van zaken op het gebied van wat tegenwoordig kinderstudies wordt genoemd. Zo geeft Jens Qvortrup een terugblik op het internationale project *Childhood as a Social Phenomenon*, onder auspiciën van de *European Centre for Social Welfare Policy and Research* in Wenen. Het is kenmerkend voor kinderonderzoekers dat zij kinderen anders bekijken dan ontwikkelingspsychologen of pedagogen: niet als wezens die op weg naar volwassenheid in een bepaalde ontwikkelingsfase verkeren, maar als actoren, hier en nu. Naar analogie van vrouwenstudies en homostudies geeft kinderstudies kinderen een plaats in de sociale wetenschap: als subjecten met een eigen stem en een eigen blik. Qvortrup onderscheidt nog een andere tak van de kinderstudies, een structurele poot, waarin kinderen als een klassieke minderheidsgroep worden bekeken en waarin hun positie bijvoorbeeld wordt vergeleken met die van andere groepen zoals ouderen. Die kant van de kinderstudies is wat minder tot bloei gekomen maar is in dit boek vertegenwoordigd in het hoofdstuk over de methodologie om kinderen zichtbaar te maken in de statistieken (Angelo Saporiti).

Waar komen de kinderstudies vandaan? De redacteurs leggen in de inleiding een verband met snelle veranderingen in de kindertijd, alsmede met de nieuwe problemen die zich daarbij hebben aangediend. De pluriformisering van gezinsverhoudingen, de afname van het kindertal en de vrouwenemancipatie - het zijn stuk voor stuk ontwikkelingen die zich in alle Europese landen voordoen en die het leven van kinderen in Europa ingrijpend hebben veranderd. De verschillen tussen de wereld van kinderen en volwassenen zijn erdoor vervaagd; zozeer dat de auteurs zich afvragen of er nog wel sprake is van een afgezonderde kinderwereld, een tot huis en school beperkt domein. Spelen, leren en werken zijn door elkaar gaan lopen. Die tendens is nog versterkt doordat moderne technologieën

en de media kinderen toegang hebben gegeven tot de esoterische kennis van volwassenen. Op het gebied van computers kunnen kinderen zelfs een voorsprong hebben, wat hun autonomie heeft vergroot. Ook op het gebied van arbeid en vrijetijdsbesteding zijn de verschillen tussen volwassenen en kinderen kleiner geworden. Meer kinderen hebben al op jonge leeftijd banen, en net als volwassenen doen ze aan sport, surfen zij over het internet en zijn ze volwaardige consumenten. Zij schijnen tegenwoordig zelfs dezelfde stressgebonden kwalen als volwassenen te hebben, zoals allergieën en neurologische aandoeningen.

Leren is niet langer aan leeftijd gebonden en vindt niet alleen op school plaats, maar ook informeel in de vrije tijd of op de arbeidsmarkt. Van een unilineair ontwikkelingsproces, van een goed gedefinieerde kindertijd naar een goed gedefinieerde volwassenheid, is dan ook niet langer sprake. Leeftijdsgrenzen zijn minder strikt en eenduidig geworden en leeftijd is volgens de auteurs veranderd van een zuiver chronologische in een deels synchrone categorie. Een peuter kan zich bijvoorbeeld als een baby laten vertroetelen en tegelijkertijd als een achtjarige commentaar geven op de soap 'Goede tijden, slechte tijden'. De identiteit van opgroeiende kinderen ligt minder vast en dat manifesteert zich ook in hun cognitieve ontwikkeling, die minder goed blijkt te corresponderen met de stadia en patronen die eerder door deskundigen waren vastgesteld en vastgelegd. Zo blijken kinderen van een bepaalde leeftijd tegenwoordig verder te zijn in hun cognitieve ontwikkeling dan tot voor kort in de ontwikkelingspsychologie werd aangenomen. Deze vroegrijpheid brengt opvoeders, politici en ambtenaren in verwarring en verklaart hun recente belangstelling voor kinderen uit de leeftijdsgroep die voorafgaat aan de adolescentie.

In de inleiding van *Childhood in Europe* noemen de auteurs een aantal klassieke denkers als inspiratiebron: Max Weber, Norbert Elias, Emile Durkheim en Sigmund Freud. Aan hen ontleen ze eclecticische noties, zoals rationalisering, gedeelde normen, meer zelfcontrole, individualisering en reflexiviteit, die hen in staat stellen theoretisch greep te krijgen op de (post-)moderne kindertijd. Meer leveren deze theoretische noties niet op, want de meest interessante onderzoeksresultaten bevinden zich op een minder algemeen niveau en zijn eerder als 'theories of the middle range' te karakteriseren. Helga Zeiher laat zien hoe veranderingen in het gebruik van de stad en in de arbeidspatronen van moeders doorwerken in de organisatie van het dagelijks leven van stadskinderen. An-Magritt Jensen verdedigt de stelling dat het vaderschap wordt uitgehold. Een deel van de moderne vaders besteedt inderdaad meer tijd aan het vaderen, maar een groeiend aantal leeft niet met hun kinderen samen.

Ondanks de waslijst van veranderingen in de kindertijd blijft het moeilijk vast te stellen in welke opzichten kinderen autonomer of machtiger zijn geworden en ten opzichte van wie dat dan het geval is. Werkende ouders verwachten inderdaad dat hun kinderen zich zelfstandiger gedragen en dat ze al vroeg in staat zijn hun wensen naar voren te brengen. Daar staat echter tegenover dat hun kinderen meer tijd in instellingen doorbrengen, onder toezicht van volwassenen. Kinderen zijn minder afhankelijk geworden van hun ouders, maar in plaats daarvan hebben ze met meer andere volwassenen te maken gekregen. Dat geldt niet alleen voor de tweejarige die een peuterspeelzaal bezoekt, maar ook voor de tiener die na school in een restaurant werkt. Hun toegenomen autonomie betekent niet dat zij mogen meepraten in cruciale kwesties, zoals echtscheidingen of betaalde arbeid van hun ouders. John Hood-Williams relatieveert dan ook de stelling dat kinderen aan macht hebben gewonnen. Volgens hem worden ze weliswaar behandeld alsof ze onafhankelijk zouden zijn, maar dat neemt de structurele machtsongelijkheid niet weg. Die blijft doorwerken in het leven van kinderen,

of het nu gaat om het gebruik van ruimte en tijd of om de zeggenschap over hun lichaam.

Vooraf op school, de instelling waar kinderen jarenlang dag in dag uit verplicht verblijven, domineren de plichten en is minder veranderd dan thuis en in de vrije tijd. Daar zijn kinderen niet de subjecten waar de kinderonderzoekers hen graag voor houden en daarom nemen scholen een minder belangrijke plaats in de kinderstudies in. Meer autonomie betekent evenmin meer politieke macht. Zo zijn er aanwijzingen dat de economische positie van kinderen in westerse geïndustrialiseerde samenlevingen de afgelopen tien jaar relatief is verslechterd, zonder dat daarvoor veel publieke aandacht bestaat. Het ontbreken daarvan verklaart Qvortrup uit de vermindering van de economische waarde van kinderen op gezinsniveau, waaruit ten onrechte zou kunnen worden opgemaakt dat hun waarde ook op maatschappelijk niveau is afgenomen. Kinderen vormen geen pressiegroep en zijn niet in staat zich politiek te verweren. Kinderstudies maakt hun lot desondanks zichtbaar en dat is hoognodig in een tijd waarin het primaat van de economie zegeviert.